

مکان آتشکده آذربیزین مهر

مؤید اردشیر آذرگشسب در مورد آتشکده آذربیزین مهر در شهر ریوند خراسان که به طبقه کشاورزان و کارگر و اهل حرفه بستگی داشت می آورد که "این همان آتشی است که به روایتی اشو زرتشت در زمان بعثت در دست داشت و دست او را نمی سوزاند. بهرام پژدو شاعر زرتشتی در زرتشت نامه خود در این باره میگوید:

که آن مهربرزین بی دود بود   منور نه از هیزم و دود بود"

این جانب نظر به نشانی های کهن محل این آتشکده یعنی واقع بر پشته ای کنار کوه ریوند (کوه با شکوه "بین آلود= درخشان")، شهر ریوند یا گنبدگاه (=قدمگاه) بین پس (سنگ بست) و نیشابور، شهرک قدمگاه کنونی در جنوب شرقی نیشابور را محل این آتشکده بزرگ و معتبر دوره ساسانی می دانم.

نظرات قبلی در باب دو محل محتمل این آتشکده در دو مقاله زیر بیان شده است که نگارنده از بررسی توأم آنها در کنار مطالب مربوط به باغ کهن مقد □ قدمگاه بدین نظر سوم رسیده است. هرتسفلد ایرانشناس معروف آلمانی نیز جلگه کنارنگان نیشابور را جای این آتشکده دانسته است.

گرچه وی ظاهراً به سهو نام آنرا آذر فرنیغ ذکر کرده است که آن نام آتشکده معروف کهن دیگر ایران یعنی آتشکده کاریان فارس بوده است که اختصاص به مؤیدان داشته است.

لابد آتش نسوزانده آتشکده و دو رد پای سنگی قدمگاه پیشتر به آذربیزین (آترادات= مخلوق آتش) پیشوای آماردان یعنی سردار قهرمان دوره مادها منسوب می شده است که لشکریان متجاوز و غارتگر آشوری (دیوان) به مازندران را در عهد خشتیری (کیکائوس) در زیر حصار شهر آمل قتل عام نموده بود. گرچه با توجه به نام آتشکده آذر برزین مهر به نظر می رسد در اساس خود ایزد خورشید مهر یعنی ایزد خورشید و مزارع و عهد و پیمان آریائیاها بوده است که با آترادات/آذربیزین جایگزین شده است.

همانکه نام و القابش به صور آذربیزین و گرشاسپ و رستم هفتخوان مازندران توسط آذربیزین نامه و شاهنامه به دوران ما رسیده است. جالب است که اوستا، رام یشت محل فدیة گرشاسپ به ایزد وایو (باد) را گود (جایگاه کاسه ای شکل) در کنار جوی رنگها بیان نموده است و نام کنا- رنگان منبع هرتسفلد لفظاً نیز همین معنی چشمه رنگها (یعنی چشمه پر آب و جاری) را می دهد.

معنی کلمه اوستایی و سانسکریتی گود (گود) نشان میدهد هیئت اصلی قدمگاه گود-اوم- گاه یعنی جایگاه کاسه ای و نیمه کروی بوده است. این جایگاه جام شکل بی تردید جام خورشیدی ایزد مهر را در اذهان تداعی میکرد است. حتی مسلم به نظر می رسد صفت "جاودانی خفته" متعلق به آترادات گرشاسپ نیز در اساس منسوب ایزد مهر/ کریشنا بوده است.

در اینجا هر سه مقاله تحقیقی مورد نظر را به توالی قید می نمایم

باغ قدمگاه ، باغی زیبا در شهر قدمگاه نیشابور (ایرانگردی)

نوشته شده در تصاویر، گردشگری by پسر آریایی در آوریل 26th, 2008

قدمگاه در دامنه جنوبی کوهستان “بینالود” در میان کاسه ای که از پیوستن دو تپه به وجود آمده و رو به دشت نیشابور قرار گرفته است. باغ قدمگاه ، از سمت جنوب توسط خیابانی شمالی - جنوبی به جاده نیشابور - مشهد اتصال می یابد. از نیشابور حدود ۲۴ کیلومتر و از مشهد حدود ۱۰۰ کیلومتر فاصله دارد. این مکان، به عنوان جایگاهی مقدس از سابقه طولانی برخوردار است و منشا آن به دوران پیش از اسلام بازمی گردد. گر چه عملکرد آغازین این مکان هنوز مشخص نشده است. این باغ را زمانی منسوب به شاهپور کسری سپس حضرت علی و سپس امام رضا که از راه نیشابور به مرو می رفتند دانسته اند که در بین راه از [دهسرخ](#) نیز عبور کرده اند . وجه تسمیه قدمگاه، با توجه به سنگی سیاه است که جای دو پا بر روی آن نقش بسته است .

در معماری ایرانی نحوه ورود به فضاهای مذهبی یا زیارتی، متفاوت از نحوه ورود به باغ های است. برای ورود به مکان های زیارتی، زائر به صورتی تدریجی از پیش فضاهایی عبور می کند که آمادگی ذهنی لازم را برای حضور در آن مکان به دست آورد. درحالی که در باغ های ایرانی، اگر پیش فضایی واسط وجود داشته باشد، به هیچ وجه قصد ایجاد آمادگی ذهنی نیست و بیش از هر چیز، صرفاً عاملی برای تشدید تأثیر فضای باغ است. لیکن مجموعه قدمگاه،

ویژگی نحوه ورود به فضاهای مذهبی و زیاری را به نحوی بسیار متفاوت و با مقیاسی بسیار وسیعتر در بردارد. در این مجموعه، کند. این نوع درک ذهن زائر به صورت مرحله ای، آمادگی رسیدن به فضای مقدس را پیدا می شود، عاملی است که می فضایی مرحله ای که Professional نامیده به هیچ وجه در باغ های خصوصی ایرانی وجود نداشته است و به ندرت در فضاهای مذهبی و زیاری ایران شاهد تکامل یافته تر آن هستیم.

آذر بُرزین مهر؟ در سبزواری (از سایت مرکز پژوهشهای ایرانشناسی)

تازه ترین بررسی های باستان شناسی به کشف معماری های جدید در کنار يك آتشکده در سبزواری انجامید که احتمال وجود آتشکده معروف به **آذر بُرزین مهر** را در این شهر قوت می بخشد.

پیش از این بررسی ها درباره چهار طاقی مشهور به «خانه ی دیو» در روستای «ریوند» در مرکز دهستان باشتین وجود این آتشکده را در سبزواری رد کرده بود. اما یافته های جدید باستان شناسان مدعی وجود این آتشکده در سبزواری است.

محمد عبدالله زاده ثانی، باستان شناس اداره میراث فرهنگی و گردشگری سبزواری گفت: تاکنون تصور بر این بود که این چهار طاقی يك بنای سنگی بدون تزئینات است اما بررسی های جدید به شناسایی ملات گچ در داخل و بیرون این بنا انجامید. همچنین بقایای معماری معروف به پاتاو که محل عبادت روحانیون زرتشتی بوده است نیز در جریان این بررسی ها شناسایی شد.

در این مطالعات کارشناسان سازمان میراث فرهنگی سبزواری موفق به شناسایی در ورودی تالار و بقایای معماری آستودان (جای نگهداری استخوان مردگان در کنار دخمه) در این آتشکده بر روی کوهی به نام ریوند شدند.

عبدالله زاده ثانی گفت:

بر اساس نظرات مستند «لازار فانی»، «کریستین سن» و «جکسن» آتشکده برزین مهر متعلق به کشاورزان دوران ساسانی بوده و در شمال غربی ایالت نیشابور قرار داشته است. همچنین با توجه به بررسی های «فائق توحیدی» و دیگر باستان شناسان ایران و با در نظر گرفتن یافته های جدید احتمال وجود آتشکده در سبزواری قوت گرفته است.

وی گفت:

قرار گیری آتشکده بر روی این کوه به شکل يك زیگورات است و بر خلاف تصور پیشین مبنی بر باز بودن اطراف این آتشکده، بررسی های جدید نشان می دهد که معماری هایی در اطراف این بنا وجود داشته و راه دسترسی به آن بسیار سخت بوده است.

کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری سبزواری وجود ارتباط بین نیشابور و سبزواری را از دیگر دلایل اثبات این ادعا می دانند.

عبدالله زاده ثانی گفت:

در کنار این آتشکده گیاهی به نام ریواس وجود دارد که طبق مدارک و شواهد موجود در دوره آریایی ها (هزاره اول تا سوم قبل از میلاد) از این گیاه شرابی بنام هومَه درست می شد و در مراسم دینی و مذهبی آریایی ها مورد استفاده قرار

می گرفت. به نوشته ی برهان قاطع، به زبان سنسکریت نیز از این افشرد به نام سومه یاد شده است که آن را با آب ترکیه ی انار مخلوط می کردند و بر روی آتش می پاشیدند.

کارشناسان باتوجه به وجود آیین مشابهی در هند امروز بر آنند تا در بررسی های آتی خود ارتباط فرهنگی سبزووار با ایران مرکزی، آسیای مرکزی و هند را مورد بررسی قرار دهند. در اسناد و مدارک تاریخی موجود در پنج نقطه ی ایران از **آذر برزین مهر** یاد شده است که از جمله آن می توان به شهر **کاشمر** اشاره کرد. **این آتشکده یکی از سه آتشکده ی مهم دوران ساسانیان بود که به طبقه کشاورزان و دهقانان اختصاص داشت.** برگرفته از تارنمای خیرگزاری ی میراث فرهنگی ی ایران

آتشکده آذر برزین مهر کجاست؟ (برگرفته از سایت فر ایران)

نویسنده آرزو رسولی

چهارطاقی مشهور به «خان دیو» در روستای «ریوند» در مرکز دهستان باشتین که برخی باستان شناسان آن را محل آتشکده «آذر برزین مهر» فرض کرده بودند، براساس پژوهش های تازه بر منابع فارسی و عربی اوایل دوره اسلامی، با مختصات این آتشکده مشهور ساسانی مطابقت ندارد و باستان شناسان باید در کوه های اطراف روستای گنبد (جنبد) در جستجوی این آتشکده باشند.

آذر برزین مهر، آتشکده ی ویژه ی کشاورزان بود که در آغاز، جای ثابتی نداشت. به نوشته متن پهلوی بن دهشن (بن دهش)، وقتی که زرتشت دین آورد، کی گشتاسب آن را در کوه ریوند که پشت گشتاسبان گفته می شود، مستقر ساخت.

در جای دیگری از بن دهشن آمده است: «ریوند کوه در خراسان است (که) آذر برزین مهر در آن قرار دارد.»

باز در بن دهشن آمده است: «کوه گنابد در همان پشت گشتاسبان است. از آنجا به طرف ریوند، که محل آذر برزین مهر است، نه فرسنگ است، به طرف غرب.»

در متن پهلوی گزیده های زادسپرم برزین مهر اشاره شده است: «آذر فرنیغ در کوه فرمند [دارای فره] در خوارزم [در اصل کاریان] جای گرفت، آذرگشتاسب در کوه اسنوند در آذربایجان و آذر برزین مهر در کوه ریوند که در پشت است.»

دکتر «علی اشرف صادقی»، در مقاله ی «محل آذر برزین مهر» که در شماره ششم نشریه ی «نامه ایران باستان» منتشر شده است، پس از ذکر و بررسی نظر های گوناگون و بررسی منابع عربی و فارسی برای مشخص کردن مناطق بالا، همچون تاریخ نیشابور، احسن التقاسیم، معجم البلدان، شاهنامه، تاریخ بیهق، اسرار التوحید و زین الاخبار، کوشیده محل دقیق آذر برزین مهر را در کوه ریوند مشخص کند.

در این مورد هم نظر های گوناگونی وجود دارد. والناتین ویلیامز جکسون، ایران شناس، هندشناس و استاد زبان های هندو ایرانی، محل آن را در نزدیکی ده مهر بر سر راه خراسان به نیشابور، به یک فاصله از میان دشت و سبزووار می دانسته است.

در لغت فرس آمده: «برزین آتشگاهی است به گنبد [در اصل نسخه: بکنبد] و بس به نیشابور». در تاریخ بیهق آمده: «... گنبد، آنجا بیت النار بوده است، بدان باز خوانند.»

از مجموع نظرات ایران شناسان و آنچه در منابع فارسی و عربی آمده است و با توجه به مشخصات آذر برزین مهر که در ریوند، در پشت گشتاسبان، در گنبد قرار دارد. دکتر صادقی نتیجه می گیرد که گنبد به معنی آتشکده نامیده اند. این ده امروز، جنبد نام دارد و جزو دهستان کینقان بخش ششتم شهرستان سبزووار است و در تداول اهالی، گنبد گفته می شود. «ربع ذمج» که سابقا این ده گنبد، جزو آنجا بوده، امروز «زمج» نامیده می شود و دهستانی از بخش ششتم است که مرکز آن ده ششتم است و در کنار کینقان قرار دارد.

بخش ششتم در جنوب سبزوار است و ریوند نیز در جنوب و جنوب غربی نیشابور است و با ششتم فاصله زیادی دارد. اما به احتمال، قلمرو ریوند در گذشته تا ششتم ادامه داشته است. بنابراین، روستای برزنون کنونی [ظاهراً برزینان] با آتشکده برزین مهر ارتباطی ندارد و به احتمال قوی، از نام شخصی برزین نام گرفته شده است.

جواد مفرد کهلان

درفش کاویانی

<https://derafsh-kavivani.com/>
<https://the-derafsh-kavivani.com/>